

Scriitori români din diaspora și literatura română

Mihaela ALBU

„Ne putem oare sărăci prin ignorarea operelor realizate de români dincolo de hotarele țării?”

„Am trăit totdeauna înăuntrul literaturii române, eu însumi fiind scriitor român.” (Ion Negoïtescu)

La un exercițiu de testare a cititorului român (de vârste diferite, dar mai ales studenți!) asupra unui nume sau a altuia dintre scriitorii care au ales (sau au fost nevoiți) să trăiască în afara granițelor țării, rezultatul a fost din cale afară de neașteptat (dacă ținem seama că avem deja 16 ani de liberă circulație a informației) sau așteptat (dacă luăm în considerație faptul că am trăit totuși aproape 50 de ani în ignorarea sau, și mai rău, condamnarea celor ce trăiau liber dincolo de Cortina de Fier¹). Cu excepția unora deja mult vehiculați (școala aducându-și aici contribuția binecunoscută), aproape nimeni nu mi-a putut spune cine au fost (și ce reprezintă pentru cultura noastră) scriitorii ca Ștefan Baciu, Aron Cotruș, Panait Istrati, Virgil Gheorghiu, Sanda Golopenția, Constantin Eretescu, Mircea Săndulescu sau chiar nume mai des vehiculate ca Paul Goma, Dumitru Țepeneag (și lista ar putea continua). „Ne putem oare sărăci prin ignorarea operelor realizate de români dincolo de hotarele țării”, punea retoric întrebarea Ion Negoïtescu, el însuși unul dintre scriitorii care au trăit experiența grea a exilatului.²

Date fiind condițiile istorice și politice bine cunoscute, scriitorii români aflați astăzi în Basarabia, în Bucovina sau în Serbia nu vor face subiectul discuției de față. Acceptarea operei lor ca parte integrantă a literaturii române suscită o altă / diferită discuție (care pare a fi deja încheiată, nume ca Grigore Vieru, Mihai Cimpoi – și nu numai – figurând destul de frecvent în studiile și istoriile literare). În opinia noastră,

---

¹ Dintr-o carte-document al unui timp, dar mai ales al unor trăiri de adolescent, aflăm importante informații despre formarea intelectuală (fragmentară) a unui tânăr din perioada comunistă: „Citeam Mircea Eliade, auzisem doar de Mircea Vulcănescu, și Emil Cioran, și Eugen Ionescu, dar doar atât. (...) Noi trăiam în alt timp și degeaba așteptam ca fervoarea lor să ne picure acid în vene.” (...) **Europa Liberă** era „o gură de aerisire prin care simți venind de departe aerul reavăn, de pădure (și) tu continui să mergi prin subterană până la următoarea gură de aerisire.” (v. Paul Cernat, Ion Manolescu, Angelo Mitchievici, Ioan Stanomir, *O lume dispărută*, Iași, Editura Polirom, 2004, p. 224-225).

² Ion Negoïtescu, „Scrisoare către Paul Goma”, în vol. *În cunoștință de cauză*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1990, p. 17.

scriitorii români din diasporă sunt numai cei care au plecat din țară (motivele nu intră acum în discuție) și nu cei cărora „le-a plecat țara” plutind pe valurile istoriei. Ei sunt acei „priebeji”, categorie în care se implica unul dintre cei mai de seamă reprezentanți, Mircea Eliade, când – în 1953 – milita cu pasiune, de pe pozițiile exilatului, pentru întocmirea unei biblioteci și a unei „bibliografii a priebejiei”³.

Oamenii de cultură români din orice domeniu, constrânși de istorie să trăiască departe de țară și (cei mai mulți) fără putință de întoarcere, reprezintă un segment tragic al istoriei noastre, dar tocmai ei au fost, poate, șansa noastră de integrare culturală europeană sau, la nivel mai amplu, internațională.

Scriitorii și limba română

Există așadar în lume, „împinși dincolo de hotarele țării de împrejurări nedrepte și uneori dramatice, un număr de scriitori care aparțin literaturii române: pentru că scriu – cei mai mulți – în limba română, pentru că scriu din interiorul unei tradiții și al unei culturi românești nealterate, pentru că ei înșiși se consideră scriitori români”, arăta Constantin Eretescu (care trăiește în Providence, Statele Unite) în Jurnalul de emigrație *Pensiunea Dina*, apărut în țară, la Editura Fundației Culturale Române⁴. Punctul de vedere îi aparține așadar unui scriitor din diasporă. Iată ce afirmă și unul de acasă, dar cu multe legături în timp cu diaspora culturală românească, Aurel Sasu: „literatura (română) este una singură la București, New York, Madrid, Paris sau Londra.” (v. *Dicționarul scriitorilor români din Statele Unite și Canada*⁵). Că acest *Dicționar* a cuprins în paginile sale cu prea multă generozitate și falși scriitori ... aceasta este o cu totul altă problemă!

O întrebare frecvent pusă în critica literară din țară: Dacă scriu în engleză, franceză, spaniolă etc, mai aparțin acești scriitori literaturii române? Pot fi ei incluși în spațiul literaturii noastre? Discuțiile contradictorii asupra apartenenței (sau nonapartenenței) lor la literatura română sunt parcă nesfârșite și ar necesita mult spațiu pentru a aduce argumente pro și contra. Și iată că ajungem la punctul esențial – care este criteriul după care considerăm un scriitor român ca aparținând literaturii române? Și care este raportul și impactul operei sale cu literatura din care s-a desprins?

La aceste întrebări s-ar cuveni o analiză amplă, generală, dar și punctuală – în spațiu și timp, detaliind condițiile specifice fiecărui caz în parte – și numai astfel am putea da un răspuns mai apropiat de un adevăr acceptat de cât mai mulți. Ceea ce se cuvine subliniat (și insistat) este că acești scriitori au purtat (și au păstrat!) permanent cu ei, pe lângă dorul de țară, mai ales limba și spiritul culturii în care s-au format. Iată un exemplu, printre altele (și nu dintre cele mai ne semnificative): Ion Negoitescu era impresionat de „românitatea caldă” a lui Mircea Eliade „fiindcă (Eliade) era un scriitor român, care și în lunga lui existență de exil a continuat să scrie literatură numai în limba română.” Nedesprins decât fizic de cultura țării sale, continuând să se simtă scriitor român, pe Eliade „îl interesa îndeaproape felul cum vorbeau și scriau azi cei din țara atât

³ v. Mircea Eliade, „Pentru o bibliografie a priebejiei”, în vol. *Profetism românesc*, București, Editura „Roza vânturilor”, 1990.

⁴ v. coperta a doua a vol. *Pensiunea Dina* de Constantin Eretescu, București, Editura Fundației Culturale Române, 1995.

⁵Aurel Sasu, *Dicționarul scriitorilor români din Statele Unite și Canada*, București, Editura „Albatros”, 2001, p. 5.

de îndepărtată și de inaccesibilă.”⁶ Iar Eliade însuși mărturisea: „N-aș fi putut fi creator decât rămânând în lumea mea, care era în primul rând lumea limbii și culturii românești.”⁷

Sentimentul apartenenței

Așadar, un prim considerent (însă și poate cel mai important!) este propriul sentiment de apartenență al scriitorului la o literatură. Eliade, cum știm, a scris romane și nuvele numai în limba română, chiar dacă era deja un savant internațional, cu opera științifică scrisă în franceză sau engleză. Vintilă Horia a scris în spaniolă și franceză, dar poezii a scris în limba română, iar cu ultimul roman (dinainte de sfârșitul său), *Mai sus de miazănoapte*, s-a întors (după aproape 50 de ani de exil) și în plan epic la limba română: „Pot să spun că (...) nu m-am despărțit, nu m-am rupt niciodată de România, și am reușit să nu mă rup, adică *să nu mă pierd în fond*, scriind poezii în românește (...) deci contactul l-am păstrat prin limba cea mai de sus, limba poeziei”, mărturisea autorul în singurul interviu televizat, acordat jurnalistei Marilena Rotaru, în 1990.⁸

Un alt exemplu, și pe alt plan, este Eugen Ionescu, creatorul teatrului absurd, scriitor francez, de origine română, cu certă valoare internațională. Numai că el și-a mărturisit întotdeauna drept predecesori ai artei sale pe românii Caragiale și Urmuz. A alege „negația” ca „terapia cea mai eficientă”, după expresia lui Cornel Ungureanu⁹, ruperea (zgomotoasă) de românitate este și nu este un adevăr. Chiar dacă Emil Cioran pare a fi contestatarul prin excelență, cel ce a vrut „să-și zmulgă toate rădăcinile”, tot el este cel ce menținea legătura cu Eliade, cu Ionescu, cu Noica.

De criteriul propriei opțiuni se leagă și bogata producție de presă literară inițiată de scriitorii români dincolo de granițele țării. Nevoia de a-și continua activitatea jurnalistică, coroborată cu cea culturală, l-au determinat pe un Ștefan Baciu să înființeze în îndepărtatul continent latino-american (Brazilia) reviste literare („Mele”, „Înșir’te Mărgărite”) sau pe Valeriu Anania, în perioada americană, să scrie singur caseta de literatură „Noi”.¹⁰ Aproape pretutindeni unde s-au așezat români, vom găsi și o formă de presă în care se exprimă. Am putea da și exemple mai recente: o revistă de poezie românească, „Galateea”, revista „Observator”¹¹ ori revista „Agero”¹², toate trei publicate în Germania, cea din urmă distinsă cu „Premiul de excelență” pentru „contribuția deosebită la promovarea valorilor naționale și a culturii românești”, pentru dezvoltarea dialogului de idei. În Statele Unite apar „Lumină lină. Gracious Light” (revistă de teologie și spiritualitate ortodoxă, care publică eseuri, poezie, proză semnate de scriitori români de pretutindeni, reflectând și activitatea culturală a membrilor comunității

⁶ v. Ion Negoïtescu, „Românitatea lui Mircea Eliade”, în vol. *În cunoștință de cauză*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1990, p. 12.

⁷ Mircea Eliade, *Memorii (1907-1960)*, București, Editura Humanitas, 2005 (ediție îngrijită de Mircea Handoca), p. 204 (s.n.).

⁸ v. Marilena Rotaru, *Întoarcerea lui Vintilă Horia*, București, Editura Ideea, 2002, p. 12 (s.n.).

⁹ v. Cornel Ungureanu, *Mircea Eliade și literatura exilului*, București, Editura Viitorul Românesc, 1995, p. 7.

¹⁰ Conștient de singularitatea sa în cadrul literelor românești, dar și de însingurarea celui ce pendulează între două lumi („dintr-o societate plecasem și în ceastălaltă nu aveam ce căuta!”), Valeriu Anania se confesează potențialului cititor în *Noi*, nr. 1, ianuarie 1970, Detroit, Michigan, p. 1. Și mai departe: „Nu fie de mirare deci, că între singurătatea și tristețea noastră ne-am hotărât să scoatem o casetă de literatură.”

¹¹ Așa cum se aut prezintă, „Observator” este o revistă fondată în 1988, în exil, din inițiativa particulară a lui Radu Bărbulescu și apare la München.

¹² Revista „Agero” apare la Stuttgart.

românești care activează în Cenaclul „Mihai Eminescu”¹³). Tot în SUA apare și „Origini. Romanian Roots”, editată de Gabriel Stănescu, iar exemplele ar putea continua.

La o privire de ansamblu, putem afirma că, indiferent de timpul în care au plecat din România, de perioada în care au trăit, ca și de spațiul geografic și lingvistic în care și-au continuat viața și creația, majoritatea scriitorilor a continuat să scrie în limba română sau, în cazul alegerii altei limbi, să aducă în literatura țării în care s-au așezat, rădăcinile culturale românești. „Am trăit totdeauna înăuntrul literaturii române, eu însumi fiind scriitor român”, își motiva și Ion Negoïtescu¹⁴ opiniile sale asupra literaturii noastre. Criticul, distanțat în spațiu, a avut și posibilitatea și dorința de „a o privi din afară, cum ar vedea-o un european care o cunoaște bine și trăiește în același timp în ea.”¹⁵

Așadar, aproape fără excepție, nici unul dintre scriitorii români nu a plecat din cultura în care s-a format (și regretăm că spațiul nu ne permite a da mai multe exemple); ci „s-a tras” numai puțin mai departe parcă pentru a vedea mai bine, cum sugestiv afirma unul dintre ei – Constantin Negoïță: „distanța oferă perspectivă. Pierdem detaliile părților, dar percepem întregul.”¹⁶

Criteriul receptării

Receptarea acestor scriitori în spațiul cultural în care trăiesc, dar și în planul românismului de acolo sau de acasă este un alt aspect al definirii scriitorului român plecat din țară și al raportării sale la literatura română. O parte dintre scriitorii români din diasporă (cei mai mulți) sunt cunoscuți restrictiv în comunitatea românească a țării unde locuiesc; alții (puțini, dar cu un impact cu totul special, după cum s-ar cuveni să exemplificăm) au reușit să se impună ca scriitori americani, francezi, brazilieni etc.

Desigur, la o privire generală asupra scriitorilor români din diasporă este necesară mai întâi, pe lângă delimitarea geografică, o delimitare temporală: exilul românesc de după instaurarea comunismului (și cel mai reprezentativ în plan cultural) a fost precedat de cel antebelic. Perioada contemporană însumează o altă categorie.

„Intrarea” românească în patrimoniul cultural universal s-a făcut prin Elena Văcărescu, Martha Bibescu, Ana de Noilles, s-a făcut prin Brâncuși, Enescu, prin Mircea Eliade, Cioran sau Ionescu, dar și prin Peter Neagoe, Panait Istrati, Ștefan Baciuc, Vintilă Horia ori, mai recent, Matei Vișniec, Andrei Codrescu și exemplele, desigur, ar putea continua. Ne vom rezuma aici numai la scriitori.

Dacă rămâneau în țară, mult citatul impact lingvistic – româna o limbă fără circulație universală – poate că ar fi jucat un rol de frânare sau, mai degrabă, de oprire a circulației cărții. Într-o perioadă, dacă rămâneau în țară, cu siguranță ar fi avut soarta lui Blaga sau, și mai tragic, a lui Mircea Vulcănescu, a lui Alice Voinescu, a lui Noica, Steinhardt, Petre Pandrea etc.

Despre triada „de aur” – Eliade, Cioran, Ionescu – se cunosc (sau ar trebui să se cunoască) și viața, și mai ales opera lor, aceasta fiind integrată deja cum se cuvine, dar și cu firească mândrie, literaturii române. Nu ne vom opri asupra lor.

¹³ „Lumină lină” a fost fondată în 1996 de Theodor Damian; redactor șef – Mihaela Albu.

¹⁴ v. Ion Negoïtescu, Prefață la *Scriitori contemporani*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1994, p. 7.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ v. C. V. Negoïță în dialog cu Gabriel Pleșa în vol. *Scriitori români la New York*, București, Editura Vestala, București, 1998, p. 84.

Despre „colegii de generație” (ca și despre cei ce le-au urmat imediat, născuți cu câțiva ani mai târziu) care s-au impus în țara unde s-au așezat (și nu de puține ori cu certă răspândire universală) există, cum am specificat mai sus, destule lacune pentru cititorul român, chiar dacă tipărirea cărților celor „proscriși” anterior s-a făcut (într-o oarecare măsură, dar nu suficientă!) și într-un tiraj sau condiții grafice (nu dintre cele mai bune) după 1990. Școala, desigur, își are aici rol important, precum și politica difuzării cărții, care este însă o problemă, din nefericire, deși mult discutată, nerezolvată încă. Scriitorii români care trăiesc acum în alte spații geografice (și se întorc să publice în țară) se confruntă și ei, pe lângă probleme specifice lumii românești de astăzi (una importantă fiind politica prețurilor), cu difuzarea defectuoasă. S-ar putea crede că tocmai faptul că autorii sunt contemporani cu noi, că își pot gestiona (în libertate) o publicitate adecvată, numele lor, cărțile lor vor fi mai bine cunoscute în rândul cititorului de astăzi – din țară sau din țările unde trăiesc români. Adevărul nu este nici pe departe acesta. Și totuși, acești scriitori „se întorc” acasă cu cărțile lor, tocmai pentru că se doresc integrați literaturii române.¹⁷

Motivele pentru care mulți dintre scriitorii români de reală valoare care au trăit (sau trăiesc) departe de țară nu sunt cunoscuți acasă așa cum s-ar cuveni sunt, așadar, mai mult obiective decât subiective. Din nefericire, nici în țara în care trăiesc nu au șanse de a fi cunoscuți dacă vor continua să scrie în limba română. O bună politică de traducere (ca în cazul Nabokov sau, pentru noi, Norman Manea), coroborată cu o politică de difuzare a cărții în spațiul extern ar rezolva mult din problemele recunoașterii literaturii române la nivelul la care s-ar cuveni.

Întoarcerea acasă

Aici însă ne interesează apartenența sau nonapartenența scriitorului român din diasporă la literatura din care s-a desprins. S-a desprins sau îi aparține în continuare? „Purtăm, de fapt, o bătălie continuă pentru integrarea în literatura română a unor opere care, datorită curajului de a fi scrise în afara vieții literare românești, continuă să fie privite cu rezerve”, aprecia Mircea A. Diaconu în prefața la volumul pe care eu însămi îl dedicasem unor scriitori româno-americieni.¹⁸ „Curajul de a fi scrise în afara vieții literare românești” – este și acesta un „motiv” important pentru care mulți dintre scriitorii din diasporă sunt priviți „cu rezerve”, sunt, cu alte cuvinte, greu acceptați ca aparținând literaturii române. Abia în momentul în care s-au impus – într-o oarecare măsură în altă parte, abia după ce alții le-au recunoscut valoarea, literatura (cultura) română le dă permisul de intrare. Cele afirmate mai sus sunt parțial adevărate referitor la fenomenul literar de astăzi. Mai gravă este atitudinea oficială și atragerea scriitorilor din țară la aceasta în momente importante pentru afirmarea unui scriitor român în plan internațional. Să amintim fie numai și acțiunea de boicotare a premiului Goncourt primit de Vintilă Horia!

Atitudinea oficială din țară, din timpul regimului communist, a fost îmbrățișată de unii dintre slujitorii credincioși ai partidului și cu privire la elita noastră culturală

¹⁷ Un critic român, scriind despre scriitorii ce aleg să-și publice în țară cărțile scrise (sau traduse) în limba română, insistă pe „nevoia resimțită acut de a participa, fie și de la distanță, la metabolismul literaturii române și de a intra în circuitul valorilor ... de acasă.” (v. Mircea A. Diaconu, „Exilul ca supraviețuire intelectuală”, prefață la vol. *Citind la New York scriitori români* (autor Mihaela Albu), Botoșani, Editura Axa, 2002, p. 5.

¹⁸ *Ibidem*.

autoexilată tocmai din cauza instaurării comunismului. Mi-a parvenit, de curând, un mesaj electronic ce cuprinde mai multe scrisori ale poetului, actual senator, C. V. Tudor, adresate lui Ceaușescu. Voi cita un scurt fragment ce face referire la scriitorii din exil care, în opinia lui C.V. Tudor, „nu au țară, sunt trădători de profesie, i-a bătut soarta cum e mai rău, îmi stârnesc, deopotriwa, repulsie și compasiune.”¹⁹ Dar tocmai acești „bătuți de soartă” sunt cei care au salvat – prin întreaga lor activitate culturală – numele României în momentele izolării țării față de valorile democrației, ei sunt cei care „au reconstruit patria”²⁰ pe coordonate geografice străine. De aceasta erau toți conștienți și, cu atât mai mult, reprezentantul lor cel mai de seamă, Mircea Eliade care, în 1953 scotea în evidență fenomenul cultural românesc din exil, care avea ca bază „creativitatea românească pe toate planurile și la toate latitudinile.”²¹ Astfel, în articolul *Pentru o Bibliografie a pribegiei* (din 1953), savantul român scria: „Se pot spune multe lucruri, bune sau rele (se spun mai degrabă cele rele ...) asupra activității emigrației românești. Există, totuși, o latură a acestei activități de care nu trebuie să ne fie rușine: este *activitatea culturală a românilor din exil*. Un număr foarte limitat de scriitori și cărturari români”, scrie în continuare Eliade, se găsește „peste frontiere, în libertate.” (...) „Zdrobitoarea majoritate (...) a rămas în țară. Acei foarte puțini numeroși români din exil, care aveau vocația culturii n-au stat cu mâinile în sân. Datorită lor, România există astăzi, în foarte multe țări, nu numai prin tragedia fără pereche care ne sângerează patria – ci există și ca prezență spirituală. Este probabil că cel puțin în anumite zone culturale (în Franța, bunăoară, sau în America Latină) prezența spirituală românească trece înaintea tuturor celorlalte țări de dincolo de Cortina de Fier.”²²

O altă mărturie, printre atâtea altele, a ceea ce a însemnat pentru mulți dintre scriitorii exilului, mărturie pe care o găsim în *Memoriile* autorului *Orei 25* exprimă durerea deștării: „Cea mai mare nenorocire a fost pentru mine *pierderea patriei*. Era în seara zilei de 23 aug. 1944. (...) Era *prăbușirea*. Brusc, rămăsesem fără țară. Eram suspendat în neant.”²³ La fel au simțit și Vintilă Horia, și Ștefan Baciș și mulți alții. „Dar noi, cei aflați în Occident, nu aveam dreptul să ne lășăm paralizați de deznădejde. *Trebuia, cu orice preț, să ne continuăm munca și creația*, conform vocației fiecăruia dintre noi”, sublinia Mircea Eliade. Era perioada 1947, când „România, ca și restul Europei Centrale și Orientale, fusese cedată Sovietelor.”²⁴

Nume și renume

S-ar cere acum o trecere detaliată în revistă a scriitorilor români din diasporă / exil (sau cum vrem să numim starea celor trăitori dincolo de hotarele țării, în funcție de timp, dar și de propria accepțiune) pentru ca, prin aceste exemple, să susținem apartenența scriitorilor români de pretutindeni la ansamblul literar românesc. Aceasta, desigur, nu își poate avea locul într-o prezentare constrânsă la o limită de timp. Ne vom rezuma la câteva exemple semnificative pentru a scoate în evidență recunoașterea valorii

¹⁹ v. C.V. Tudor, scrisoarea adresată „Tovarasului Nicolae Ceaușescu, 00077 260, secretarul general al PCR, președintele Republicii Socialiste România”, datată 2 februarie 1983.

²⁰ „Extraordinara operă de jurnalist, animator, comper din anii 1948-1953 a lui Mircea Eliade trebuie pusă sub acest semn: România trebuia să supraviețuiască prin cei din exil. Doar *exilul* asigura valorilor românești șansa de supraviețuire.” (v. Cornel Ungureanu, *op. cit.*, p. 8).

²¹ v. Mircea Eliade, „Pentru o bibliografie a pribegiei”, în vol. cit., p. 155.

²² *Idem*, *op. cit.*, p. 152.

²³ Virgil Gheorghiu, *Memorii, Martorul Orei 25*, București, Editura Gramar+1, 1999, p. 12 (s.a.).

²⁴ Mircea Eliade, *Memorii*, p. 407- 408 (s.n.).

lor în spațiul cultural în care au trăit, pentru a sublinia continuitatea preocupărilor sau, mai mult, pentru a demonstra că scriitorii români, indiferent de spațiul geografic în care trăiesc (și chiar și de limba în care au ales să scrie) aparțin literaturii române (sau, într-un sens mai larg, culturii noastre).

Așadar, referințele la un scriitor sau altul dintre cei care au trăit și au scris în afara granițelor sunt aproape aleatorii. Ne străduim, în continuare, să aducem în atenție câteva dintre expresiile literare, cât mai variate, din arii geografice cât mai diferite și din spații temporale succesive. Desigur, spațiul nu permite o exemplificare cu detalii. Vom cita câteva nume care au devenit de referință, deopotrivă pentru două culturi, dar și în plan mai larg, universal. Prezentarea urmează criteriul cronologic.

Un prim nume: – **Elena Văcărescu**. Acesteia i s-ar potrive recunoașterea că a fost o vreme când aflarea „peste frontiere” nu a însemnat neapărat libertatea. Pentru o exilată (tot din motive politice, dar de o factură specială) – cum a fost Elena Văcărescu – viața departe de țară a devenit prilej de afirmare personală, dar mai cu deosebire de afirmare a țării din care provenea. „N-a fost niciodată despărțită de țara în limba căreia n-a scris (...). O româncă din cel mai adevărat sânge românesc, care își afirmă cu orgoliu și originea și sufletul românesc (...) O asemenea personalitate onorează două literaturi”, scria despre ea cu admirație Camil Petrescu.²⁵ Și Elena Văcărescu, ca și mulți alți scriitori români, aparține, deopotrivă, la două culturi.

Un alt scriitor căruia i se contestă de către mulți (cu și mai mică îndreptățire) apartenența la literatura română este **Panait Istrati**. Și insist pe această lipsă de îndreptățire mai cu deosebire pentru faptul că scriitorul francez de origine română și-a tradus singur (citește: le-a rescris în versiune românească!) majoritatea cărților. Ca să nu mai vorbim de subiectul, de expresia, de atmosfera și chiar de frazarea franțuzească cu certe influențe românești ale povestirilor istratiene! Că a fost un scriitor de succes datorită căruia România „există ca prezență spirituală”, extrapolând la modul general referința lui Eliade la scriitorii români de dincolo de granițe, este bine cunoscut azi. Un singur exemplu de recunoaștere – un citat din *Jurnalul* lui A. Gide din 14 iunie 1940: „Am citit cu plăcere uneori deosebit de vie *Kira Kiralina* de Istrati, care are o savoare cu totul aparte și în același timp te duce cu gândul la anumite povestiri din *O mie și una de nopți* sau la cine știe ce roman picaresc; dar este de o sensibilitate mult mai mișcătoare decât Lesage sau Smollett.”²⁶

Un alt nume reprezentativ, atât pe plan românesc, cât și internațional, este **Ștefan Baciu**. Și nu exagerăm cu nimic, un argument venind fie și numai dacă îi vom enumera domeniile în care a activat ca poet, eseist, memorialist, ziarist, critic de artă, traducător, diplomat, profesor universitar sau distincțiile pe care le-a primit în țară sau în lume.²⁷ Ca și alți diplomați pe care instaurarea comunismului în România îi va afla la post în străinătate, Ștefan Baciu va alege calea exilului. Astfel, în 1949, va pleca la Rio de Janeiro – Brazilia, unde (între 1953 – 1962) va fi redactor la un important ziar, „Tribuna de Imprensa”. Despre această perioadă din viața sa, Ștefan Baciu va scrie – în

²⁵ v. www.wikipedia.ro

²⁶ A. Gide: *Jurnal. Pagini alese* (1889 – 1951), Prefață, traducere și note de Savin Bratu, București, Ed. Univers, București, 1970, p. 551.

²⁷ „Cetățean de onoare” al orașului Rio de Janeiro, „Consul de Bolivia” în Honolulu-Hawaii, „Profesor Emeritus” al Universității din Honolulu-Hawaii, Decoratia de Onoare a Meritului Cultural cu grad de Comandor acordată de Ministerul Educației și Culturii din Bolivia.

portugheză – o carte (*Lavradio 98*), în 1982, un adevărat „best-seller”. La plecarea acestuia în Hawaii, poetul postmodern Carlos Drummond de Andrade i-a dedicat un poem în care insistă pe onoarea pe care scriitorul român a făcut-o orașului Rio de Janeiro de a fi cetățean („carioca”) al acestuia.²⁸ Autor a peste 100 de volume de poezie, memorialistică, eseistică, traduceri și a peste 5000 de articole și studii, aparute în presa română, germană, franceză, latino-americană, nord-americană, elvețiană, fondator de reviste în exil, Ștefan Baciuc ar trebui, fără nici o rezervă, înscris în manualele școlare, alături de ceilalți români care au fost recunoscuți ca nume importante în țara de adopție.

Exilul ca alternativă

Și în prezent, pe alte meridiane, o altă generație de scriitori continuă să trăiască (și să scrie), să scoată ziare sau reviste. Opțiunea de a trăi în altă țară, dar mai ales în altă limbă, îi aparține fiecăruia. Exemplele, și de data aceasta, ar putea acoperi cele mai diverse coordonate geografice, axiologice, de modalitate de exprimare stilistică, tematică, de gen sau specie etc. Vom cita câteva nume – mai mult sau mai puțin de renume, fie în țara de adopție, fie în literatura română. Unii au plecat ca scriitori formați (și sunt recuperați treptat de literatura noastră: Mircea Săndulescu, Matei Vișniec, Norman Manea etc., etc.); alții, foarte tineri la plecare, ori chiar născuți pe meleaguri străine și integrați perfect în țara respectivă, au, totuși, rădăcini românești, dar își creează, cu încetul, un nume în literatura țării în care trăiesc.

Un tânăr scriitor roman, care nu demult a primit o importantă recunoaștere în țara de adopție (și într-o altă limbă), este **Cătălin Dorian Florescu**. „O voce inconfundabilă a literaturii germane” este numai una dintre motivațiile juriului pentru care scriitorului român, cetățean elvețian, i s-a acordat un premiu internațional important, „Anna Seghers”²⁹. *Der blinde Masseur*, al treilea roman al scriitorului, apărut în luna februarie 2006, a ocupat în săptămâna a 6-a a anului, locul 10 în topul celor mai vândute cărți de beletristică din Elveția. Acest al treilea roman a fost comentat pe larg de ziarele de limbă germană europene, citim pe internet consemnările din revista „Agero”.

Ithaca și porțile ei (între)deschise

O „revizuire” a literaturii române din perspectiva coordonatelor expresiei literare românești de pe toate meridianele pare a fi început, dar este departe de finalizare, cu atât mai mult cu cât este făcută sporadic și fără o privire globală. Sunt deja dicționare sau istorii ale literaturii care cuprind o bună parte dintre scriitorii români din afara granițelor actuale, dar, cu siguranță, un studiu de ansamblu este încă așteptat. Între cele două extreme – de recunoaștere entuziastă sau de negare superioară – o atitudine echilibrată, obiectivă ar contribui la întregirea viziunii asupra literaturii române. „Există uneori, să recunoaștem, o atitudine inertială și indiferentă față de scrierile exilului, la fel de blamabilă ca și tendința opusă, de recuperare entuziastă, care substituie criteriul

²⁸ Poemul este intitulat *A kiss, un baiser, un bacio*. Reproducem ultima strofă: „Ale Hawaiiului plaje și valuri/ sărutate de sălbatice brize și soare/ nu-l vor duce nicidecum pe Baciuc pe străine maluri;/ Un carioca el este, pentru noi supremă onoare” (trad. Mihaela Albu și Glauce Postatni).

²⁹ Cătălin Florescu a debutat în urmă cu doi ani, cu romanul *Timpul minunilor*. A doua sa carte, *Scurtul drum spre casă*, a apărut în 2002. Ambele volume au avut un mare succes la public și la critică. Cărțile lui Florescu au obținut, până acum, o serie de premii importante: Premiul Chamisso al Academiei de Artă din München, Premiul „Un an plătit” (acordat de orașul Zürich), Premiul „Cartea anului 2001” pentru romanul *Timpul minunilor*, Bursa Pro Elveția pentru proză și Bursa Hermann Lenz. Fragmente din cartea sa de debut au fost publicate, în limba română, în revistele „Orizont” și „Lettre Internationales”, aflăm dintr-un articol semnat de Bianca Toma în „Evenimentul zilei” din 16 oct. 2003.

estetic cu mai mult sau mai puțin traumatizanta experiență biografică a exilului”, sublinia, pe bună dreptate, criticul Mircea A. Diaconu în Prefața la volumul *Citind la New York scriitori români*.³⁰

Desigur, potrivit expresiei lingvistice, scriitorul elvețian amintit mai sus, Cătălin Florescu, ca și mulți alții care scriu acum în limba țării de adopție, aparține, în primul rând, altei literaturi. Dar nu credem a fi mai puțin adevărat că el, prin experiența românească, nu poate lipsi dintr-o istorie a literaturii noastre, chiar dacă într-un capitol separat, acordat scriitorilor româno-elvețieni, româno-americani, româno-francezi etc. Fiecare „piesă” a mozaicului (citește: literatura / cultura română) – pe care o inserăm la locul potrivit – va avea rolul de a-l contura mai bine, de a-l înnobila și de a-i da strălucirea pe care, din nefericire, multe voci (tot românești!) a negat-o (și o neagă) cu vehemență³¹.

The Romanian Writers from Diaspora and Romanian Literature

Almost everywhere in the world where Romanians were forced to live (because of political, economic or other reasons), they continued to feel themselves as belonging to their country of origin. Some of them were writers and they continued to publish books and literary magazines. Do they belong to the Romanian literature? This is the main question this paper tries to answer.

The answer is – yes, they are Romanian writers even though they live far away from Romania and publish their books in other countries and even though sometimes these books are written in other languages. Of course, the first criterion used to classify a writer as belonging to a certain national literature is the language employed. The second is the writer’s own self-image as to which national literature he or she belongs. Lastly, although there are also poets, playwrights or novelists who write exclusively in French, English, Spanish etc., their work reflects their Romanian cultural heritage since they were shaped by the Romanian culture and therefore have perceptions and beliefs shaped by this cultural heritage. In our opinion, a history of Romanian literature must also include them, albeit in a special chapter.

The end of the paper provides some examples of representative Romanian writers from the Diaspora such as Elena Vacarescu, Panait Istrati, Stefan Baciu and the young Romanian-Swiss Catalin Florescu who won important literary prizes.

---

³⁰ v. Mircea A. Diaconu, „Exilul ca supraviețuire intelectuală”, Prefață la vol. *Citind la New York scriitori români*, p. 6.

³¹ Se pot da destule exemple de scriitori sau critici care neagă existența unei culturi românești, a unei literaturi de valoare, fie pentru o epocă, fie pentru segmentul diasporei, fie pur și simplu prin încercarea concertată de demolare a unor nume de prestigiu. Nu e momentul și nici scopul nostru acum. Vom aminti unul singur, dar de pe pozițiile unui exilat. Este vorba de Ioan Petru Culianu, care, în 1991, trimitea revistei „Orizont” un eseu în care nega existența unei culturi românești în țară, în ultimele patru decenii, cu alte cuvinte în anii comunismului. Urmașul lui Eliade se detașă, astfel, de credințele maestrului său, de ceea ce scria acesta în 1953, recunoscând valoarea celor rămași acasă: „Zdrobitoarea majoritate a creatorilor, criticilor și cărturarilor români a rămas în țară” (v. „Pentru o bibliotecă a pribegiei”, în vol. *Profetism românesc*, p. 152).